

entsiklopediya, 2000. – 592 s.

2. Digesty Yustiniana: Izbrannye fragmenty v perevode i s primечaniami I.S. Pereterskogo / AN SSSR, i-t gosudarstva i prava. Otv. red. E.A. Skripilev. – M.: Nauka, 1984. – 456 s.

3. Rolz J. Teoriya spravedlivosti / Dzhon Rolz; [per. s angl. V.V. Tselisheva pri uchastii V.N. Karpovicha i A.A. Shevchenko]. – Novosibirsk: Izd. Novosibirskogo universiteta, 1995 – 536 s.

4. Toro G.D. Vysshie zakony / Genri Devid Toro; [per. s angl., obsch. red., predisl., sost. N.E. Pokrovskogo]. – M.: Izdatelstvo “Respublika”, 2001. – 351 s.

Grishchenko N.V., Cand. Sc. (Philosophy), Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Socio-economic Disciplines, Kharkiv National University of Internal Affairs (Ukraine, Kharkov), n.v.grishchenko@mail.ru

Morality and law: on the problem of conflict

At the present stage of the relationship between morality and law as regulatory value systems, not only their positive unity, but also long-standing tension, confrontation and conflict are apparent. The latter is the subject of this theoretical research, the objective of which is to set up and substantiate the problem of conflict between law and morality as an important aspect of their relationship. Going into analysis of situations, when law permits but morality prohibits or, vice versa, morality permits but law prohibits, the author recorded cases of long-standing tension between law and morality and considered this confrontation and conflict to be another, in relation to unity, but similarly important, aspect of relationship between these two regulatory value systems. Such approach stipulates the need for bringing the term “relationship between law and morality” into line with the actual processes that occur in the world, and updates further theoretical researches of the problem.

Keywords: law, morality, relationship, conflict.

Грищенко Н. В., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры социально-экономических дисциплин, Харьковский национальный университет внутренних дел (Украина, Харьков), n.v.grishchenko@mail.ru

Мораль и право: к проблеме конфликта

На современном этапе взаимоотношений права и морали как нормативно-ценностных систем прослеживается не только их положительное единство, но и длительное напряжение, противостояние, конфликт. Последний и стал предметом настоящего теоретического исследования, целью которого является постановка и обоснование проблемы конфликта права и морали как важного аспекта их взаимодействия. Прибегая к анализу случаев, когда право разрешает, а претит мораль, или наоборот, разрешает мораль, а воспрещает право, автор фиксирует случаи длительного напряжения между правом и моралью и рассматривает это противостояние, конфликт как другую по отношению к единству, но такую же важную сторону взаимоотношений двух нормативно-ценностных систем. Такой подход обуславливает потребность приведения понятия “взаимоотношение права и морали” в соответствие с реальными процессами, происходящими в обществе, и актуализирует дальнейшее исследование проблемы.

Ключевые слова: право, мораль, взаимоотношения, конфликт.

* * *

УДК 130.2

Жукова А. І.

кандидат філософських наук, викладач кафедри філософії, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди (Україна, Харків), ffokdes@gmail.com

МРІЯ ТА ТВОРЧІСТЬ ЯК ВІЛЬНЕ ВТІЛЕННЯ УЯВЛЕНЬ

Проводиться дослідження мрії як творчого прояву людини. Створення мрії як образу уявлення є унікальним творчим процесом, що супроводжується думкою про бажання. Охарактеризовано, що свобода сприяє виходу творчої уяви людини до мріяння, нескінченного світу уявлень, що впливають на почуття й сприйняття всього існуючого світу. Свобода відкриває сфери різних інтерпретацій творчої діяльності. У статті досліджено, що в кожній людині мрія буде мати одне і те саме значення, однак у свідомості вона буде в кожного по-різному новою, адже творче наповнення є власний зміст і унікальне відображення. Це є дивною властивістю уяви, яка і наділяє мрію неповторністю та образною суттю до існування. Евристичний потенціал мрії невичерпний, доки людина спонукувана бажанням творити.

Ключові слова: мрія, уява, свобода, бажання, евристичний потенціал.

З огляду на сучасні трансформації у соціокультурному просторі, постає питання, чи можна знайти свободу й відшукати творчий шлях? Чи одне поняття не мож-

ливе без іншого? Уявляється, що обидва ці поняття взаємозалежні. З одного боку, творчість – це спосіб знаходження свободи, розкриття індивідуума. З іншого, усвідомлення свободи – це шлях безмежної неймовірної творчості. Уявлення про творчість, як невіддільний акт діяльності свободи, описав М. О. Бердяєв: “творчість невідривна від свободи. Лише вільний творить. З необхідності народжується лише еволюція; творчість народжується зі свободи. Коли ми говоримо нашою недосконалою людською мовою про творчість із нічого, то ми говоримо про творчість із свободи. Творчість – поняття, яке не можна пояснити, нез’ясовне. Творчість – таємниця. Таємниця творчості є таємниця свободи. Таємниця свободи – бездонна й нез’ясована, вона – безодня. Так само бездонна й нез’ясована таємниця творчості” [1, с. 25].

У контексті дослідження мрії, слід відзначити, що саме по собі мріяння – це вже творчість. Оскільки мрії людини – це унікальне, створене думкою бажання, наповнене власним змістом і неповторне, оскільки в кожній людині мрія буде мати одне і те саме значення, однак у свідомості вона буде у кожного по-різному новою. Це є дивною властивістю уяви, що і наділяє мрію неповторністю та образною життєвою суттю.

До проблеми формування мрії як творчого прояву людини з позиції антропологічного та екзистенціального дослідження зверталися у своїх працях В. Дільтей, Е. Дюркгайм, М. О. Бердяєв. У напрямку дослідження мрії як відтворення творчих здібностей суб’єктивно-об’єктивних процесів свідомості проводили дослідження Л. В. Басва, Е. В. Ільєнков, Г. С. Сковорода, В. І. Іванов, М. О. Бердяєв, Е. Фромм, Т. Рібо, Г. Ріккерт.

У зв’язку із наведеним вище, необхідно з’ясувати, як співвідносяться поняття свобода та творчість із створенням мрії та яким чином обидва поняття реалізуються у мрії та впливають на її розкриття.

Мрія й творчість взаємопов’язані між собою. Цей зв’язок виявляється у тому, що обидва ці поняття вибирають у собі прагнення до виходу за межі дійсності й самого “Я”, до нескінченної й незвіданої досконалості. Мрія людини – це вихід за межі, за межі всіх умовностей: будь то моральні принципи, або ж просторово-часові рамки. Свобода сприяє виходу творчої свідомості й уяви людини до мріяння, нескінченного світу прекрасних і недосяжних уявлень, що впливають на почуття й сприйняття всього існуючого світу.

Свобода певним чином відкриває сфери різних інтерпретацій творчої діяльності, які здатні переосмислити будь-які людські помилки, у ході відкритої, вільної дискусії або ж розкрити нові перспективи. Вільний розвиток і становлення індивіда, а також культурних ціннісних орієнтирів, сприяє розкриттю естетичної сприйнятливості мрії до цього вільного середовища творчих образів. З вільної творчості виникає неймовірне різноманіття індивідуальних інтерпретацій, образів, знань, досвіду, ідей, що впливає на вдосконалювання мрії. Тільки вільне творче вираження думки про свої ідеальні прагнення створює перспективи появи мрії, що буде завжди унікальною, оскільки вона не підвладна будь-яким конкретним установленим напрямкам свідомості й культури в цілому.

Мрія тим дивна, що їй немає кінця, як і творчості. Її евристичний потенціал невичерпний, доки людина спо-

нукувана бажанням творити, а свідомість формує все нові образи, наповнюючи мрію змістом і значимістю, які завжди непередбачувані й не підвладні критеріям правильності розуміння. Схоже сприйняття М. О. Бердяєв описав у контексті взаємозв'язку творчості й свободи: “творчість є те, що йде зсередини, з бездонної й нез'ясованої глибини, а не ззовні, не зі світової необхідності. Саме бажання зробити зрозумілим творчий акт, знайти для нього підстави є вже нерозуміння його. Зрозуміти творчий акт і значить визнати його нез'ясовність і безосновність. Бажання раціоналізувати творчість пов'язане з бажанням раціоналізувати свободу, свободу яку намагаються раціоналізувати й ті, хто її визнає, хто не хоче детермінізму. Але раціоналізація свободи є вже детермінізм, тому що заперечує бездонну таємницю свободи. Свобода гранична, її не можна ні з чого виводити й ні до чого зводити” [1, с. 28].

Беручи до уваги безмежний творчий потенціал мрії, також можна сказати, що вона неймовірна й таємнича настільки на скільки незбагненна. Можна скласти лише загальне уявлення про мрію. У кожному випадку мрія з'являється завжди по-новому, по-іншому й у цьому її нескінченне творче наповнення. У творчості виражаються безмежні мріяння. Вона є орієнтиром творця в образному естетичному відчутті, а також надихає на неможливі, інші рівні уявлень. Мрія становить буття творця, не як далекий елемент, а як особливий стан єдності з екзистенціальним сприйняттям індивіда.

Мрії творця пов'язані з дійсністю, однак надають їй власний одухотворений зміст і уяву. Т. Рібо у творчій уяві виявив примітну особливість. Іноді вона з'являється не як абсолютно незалежна діяльність творця, а як втілення творчих пошуків, які не залишили без уваги моральні й соціальні переваги, сформовані в суспільстві або історичній епосі. На його думку, “творча уява повинна взяти до уваги не тільки сили природи, також і властивості людських характерів, успадковані звичаї, вдачі, звички й традиції. Вона має узгодитися з переважаючими поглядами й пристрастями, тому що його творчість, як і всяке інше, виправдується тільки успіхів” [3, с. 271].

На цю особливість звертав увагу й П. К. Енгельмейер. Визначаючи творчість, він безпосередньо пов'язував її з оточуючою людиною природою, що є й джерелом натхнення, і середовищем, у якому перевершуються творіння. “Творчість людини є тільки продовження творчості природи. Як одне, так і інше утворюють один ряд, що не переривається ніколи й ніде, тому що творчість – частина життя, а життя є творчість” [6, с. 79].

Мрія, як і творчість – це прагнення до ідеалу. Суто психологічну й тим самим релятивістську концепцію ідеалу охарактеризував Е. Фромм. Узагальнивши загальні підходи, він визначив ідеал, як “будь-яку мету, досягнення якої не приносить матеріальної вигоди, що завгодно, заради чого людина готова пожертвувати своїми егоїстичними інтересами” [5, с. 100]. Із цього слід зробити висновок, що справжнє значення мрії, її суть, як творчої діяльності, полягає в безкорисливому створенні піднесеного образу, що само по собі вже буде благом, оскільки не переслідує задалегідь егоцентричної мети – придбання бажаного блага, тільки для задоволення потреби власного “Я”. Акт безкорисливих мрі-

янь ознаменує початок людського уявлення поза межами буття. Це відображає духовний зв'язок із світом усього існуючого, який може набувати всіляких форм, неймовірних, оскільки мається на увазі мрія.

Мрія спрямовує внутрішній світ людини на відтворення свого ідеалу, у якому він відтворює комплекс явищ, рис та роздумів про світ та про себе. Г. С. Сковорода мрію вбачає світоглядним орієнтиром людини. Натхнення та особиста свобода здатні перетворити і розкрити буття людини, яке твориться як душевне, спокійне та просте. Г. С. Сковорода звертаючись до мрії, пов'язує її втілення із духовного смислу людини. Варто відзначити, що щира мрія, як і духовні пошуки людини, проходить шлях через глибокі переживання людини. Віднайти її можливо, на думку Г. С. Сковороди, побачивши її суть, “треба дивитися, побачити й прозріти, обмацати й придумати, вдивитись і здогадатись. Барвіста тінь зустрічає твій погляд, а мрія хай блищить у твоєму розумі, зовнішність б'є в око, а з неї спирт кидається у твій розум” [4, с. 287].

Пошук людських мріянь притаманний сучасності, адже взаємозв'язок мрій людини й світу, характеризує бачення реального світу. У цих відносинах “людина-світ” відбувається постійний обмін пошуків ідеалів як про людину, так і про світ, який відбивається в омріяних образах.

У контексті свободи, мрія являє собою шлях до бажаного блага. Вона може бути представлена, звертаючись до аналізу Е. В. Ільєнкова в такий спосіб: “Для людини характерна вільна, тобто свідомо чинена дія згідно з універсальною, загальною метою роду людського. Ідеалом і є це уявлення про підсумкову досконалість людського роду. Він містить у собі, таким чином, усвідомлення того, що людина є самоціль власної діяльності й у жодному разі не засіб для когось або для чогось, будь те бог або річ у собі”. Таким чином, мрія як творіння людини є прагнення до досконалості. Вона недосяжна, по суті, і непередбачувана в емпіричних здобутках. Вона тяжіє до досконалості та ідеалу. Цю особливість виділив Е. В. Ільєнков. Він описує її наступним чином: “ідеал виявляється чимось абсолютно недосяжним або досяжним лише в нескінченності. Ідеал, як обрій, увесь час відсувається в майбутнє в міру наближення до нього. Між кожним наявним, даним щаблем “удосконалювання” людського роду й ідеалом завжди лежить нескінченність – нескінченність емпіричного різноманіття явищ у просторі й часі” [2, с. 113]. Коли процес мислення й усвідомлення мрії вже відбувся, індивід намагається втілити ідеальний образ у реальних умовах, але йому доводиться зважати на фізичні закони світоустрою. У підсумку мрія, що втілена в реальності, виглядає як переломлена через сферу уявлень у свідомості в світ фізичних законів. Однак межі втіленої мрії може оцінити винятково індивідуум, що її створив. Оскільки, єдине, де мрія може бути досягнута, це у творіннях людини, які вона визначила як втілену мрію, оскільки тільки людина як творець своєї мрії, наділяє її символічним змістом й існуванням.

Таким чином, мрія представляється як, ідея, що вільно створена, про прекрасний, піднесений, недосяжний ідеал. У цьому виявляється каузальний зв'язок між самою творчістю й мрією. Творець здатний вільно бажати в мрії того, на що здатна його свідомість і творча

інтерпретація, і тому творче мріяння безмежне у своїх уявленнях.

Варто зазначити, що мрія як прагнення до ідеалу, іноді імплікує до деформації в аморальному зловживанні та свавілля в образах дій. Така мрія має негативний, фальшивий зміст. У контексті негативної мрії, можна навести ще й погляд Е. Фромма: “Як зрозуміти, що люди дотримуються помилкових ідеалів з тим же запалом, з яким інші дотримуються ідеалів справжніх? Деякі психологічні міркування допоможуть дати відповідь на це питання. Явище мазохізму доводить, що страждання або підпорядкування може приваблювати людей. Немає сумнівів, що страждання, підпорядкування або самогубство протилежні позитивним життєвим прагненням; однак суб’єктивно ці цілі можуть бути привабливими, їхнє досягнення може приносити задоволення. Ця тяга до того, що шкодить життю, більше за будь-яке інше явище, заслуговує назви “патологічне збочення” [5, с. 100]. У даному положенні Е. Фромм звертається до помилкових ідеалів. Застосовуючи цей психологічний аналіз до мрії, також як до прагнення людини до створеного нею ідеалу, важливо відзначити, що спровоковане неврозом, настирливими ідеями, параноїдальним або іншим психічним розладом, створення мрії деструктивно позначається або на самій особистості, або на оточуючому її соціумі. Подібна поведінка, може бути викликана почуттям несвободи від існуючих умов, вивільненням від яких служить вибір насильства, фанатизму або абсурду. Детермінантом початку поневолення свідомості особистості виступають будь-які руйнуючі й суперечливі умови в культурній і соціально-економічній сфері.

Як же визначити негативну мрію й оманливий ідеал? Е. Фромм, зазначає, що: “Треба відрізнити справжні ідеали від підроблених; розходження між ними настільки ж фундаментальне, як і розходження між правдою й неправдою. Всі справжні ідеали мають одну загальну рису: вони виражають прагнення до чогось такого, що ще не досягнуте, але необхідне для розвитку й щастя індивіда. Що добре й що погано для людини – це питання не метафізичне, а емпіричне; відповідь на нього може дати аналіз природи людини, знання конкретних умов, що впливають на неї” [5, с. 100].

Отже, справжню мрію, як і ідеал можна визначити як певний напрямок людських прагнень, саме створення яких сприяє розвитку, свободі й творчості особистості.

Вільне творче світорозуміння, яке творець вкладає в мрію, пов’язане з потребою переосмислення вже існуючих моральних переконань і створення нових, відмінних від традиційного надання ідеалів, які він виражає як підсумок свого творення. Свобода творчого пошуку є невід’ємним чинником, що створює умови для творчих поглядів творця. Висновки розумового процесу творця у жорстких правилах або незаперечній ідеології приведуть до незворотних наслідків для культури, оскільки буде загублено й знищено багато ідей та людського потенціалу. Навпаки, мріючи вільно про невідомі світи або ідеали творення, людина досягне нових вершин сущого й може стати при цьому якимось провісником нових або інших поглядів. Наприклад, вільні мрії про ідеальні, досконалі суспільства, формували нові цінності й перспективи розвитку. Цю особливість описала Т. Рібо: “хімерна форма уяви, у застосуванні до соціальних на-

ук, не звертає увагу на закономірність умов зовнішньої обстановки й вимоги практичного життя, а тому не обмежується у своїй творчості ніякими об’єктивними рамками. Така вільна творчість уяви зустрічається у творців ідеальних республік, які, відшукуючи втрачене або ж не знайдене дотепер золоте століття, будують по сваволі своїх фантазій людські суспільства. Вони вигадують не лише найголовніші характерні риси, а навіть подробиці організації таких суспільств” [3, с. 266].

Вільна мрія починається там, де відсутній штучний механізм, як відпрацьована, і тому потребує закритого відтворення, форма дії, що склалася до усвідомлення індивідом своїх уявлень. Доречно згадати думку М. О. Бердяєва. Аналізуючи творчість і свободу, він визначає, що вони не можуть бути детерміновані, оскільки ця ознака заперечує саму їхню суть. Автор це описує в такий спосіб: “Ті, хто заперечують можливість творчості з нічого, ті неминуче повинні помістити творчість у детермінований ряд і тим заперечити свободу творчості. У творчій свободі є нез’ясована й таємнича міць творити з нічого, недетерміновано, додаючи енергію до світового круговороту енергії. Акт творчої свободи трансцендентний стосовно світової даності, стосовно замкнутого кола світової енергії. Акт творчої свободи прориває детермінований ланцюг світової енергії. І для точки зору іманентної світової даності акт цей завжди повинен представлятися творчістю з нічого. Боязке заперечення творчості з нічого є покірність детермінізму, підкорення необхідності” [1, с. 63].

Мріяння – це особливий емоційний стан творчого пошуку. Творчість уже сама по собі виражає неймовірний спектр людських можливостей. У ній і виклик, і відроза, і любов, і страх, і ненависть, і краса, і добро, і зло. Однак, творча мрія – це унікальне уявлення про світ, що зовсім не властиве повсякденному сприйняттю, оскільки тут йдеться про рідкісне сполучення в індивіді мрійника й творця. Вся існуюча дійсність набуває подвійні можливості для розвитку індивіда, адже будучи творцем, він здатний втілити свою мрію в тім образі, у якому замислив. Мрія людини – це вихід за межі, за межі всіх умовностей: будь то моральні принципи, або ж просторово-часові рамки.

Мріяння творця – це повернення до безначального стану, що він витлумачив як перевершене й у якому він відобразив свою мрію, яка означає можливість усього. Сам індивід визначає творчу мрію, своє досконале творіння.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. А. Смысл творчества (опыт оправдания человека) / Н. А. Бердяев. – М.: Изд-во Г. А. Лемана и С. И. Сахарова, 1916. – 358 с.
2. Ильенков Э. В. Философия и культура / Э. В. Ильенков. – М.: Политиздат, 1991. – 464 с.
3. Рибо Т. Творческое воображение / Т. Рибо. – СПб.: Из-во: Типография Ю. Н. Эрлжхъ, Садовая, 1901. – 329 с.
4. Сковорода Г. С. Твори: У 2 т. / Г. С. Сковорода. – К.: АТ “Обереги”, 1994. – 528 с.
5. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм; пер. Г. Ф. Швейника. – М.: АСТ, 2011. – 288 с.
6. Энгельмейер П. К. Теория творчества / П. К. Энгельмейер. – М.: Либроком, 2010. – 208 с.

References

1. Berdjaev N.A. Smysl tvorcestva (opyt opravdanija cheloveka) / N.A. Berdjaev. – M.: Izd-vo G.A. Lemana i S.I. Saharova, 1916. – 358 s.

2. P'enkov Je.V. Filosofija i kul'tura / Je.V. P'enkov. – M.: Politizdat, 1991. – 464 s.
3. Ribo T. Tvorcheskoe vobrazhenie / T.Ribo. – Spb.: Iz-vo: Tipografija Ju.N. Jerlzh#h, Sadovaja, 1901. – 329 s.
4. Skovoroda G.C. Tvory: U 2 t. / G.C. Skovoroda. – K.: AT “Oberegny”, 1994. – 528 s.
5. Fromm Je. Begstvo ot svobody / Je.Fromm; per. G.F. Shvejnika. – M.: AST, 2011. – 288 s.
6. Jengel'mejer P.K. Teorija tvorcestva / P.K. Jengel'mejer. – M.: Librokom, 2010. – 208 s.

Zhukova A.I., PhD in Philosophy, Department of Philosophy, Kharkiv National Pedagogical University by G.S. Scovoroda (Ukraine, Kharkov), ffokdes@gmail.com

Dream and creation as a free implementation of ideas

The article studies creative dreams as manifestations of man. Making dreams as an image representation is unique creative process. Accompanied by the idea of desire, the characteristic that freedom promotes the release of creative imagination to human dreams, the endless world of ideas that affect the sense and perception of the existing world. Freedom opens the scope of the various interpretations of creativity. This paper investigates that every person's dream can have one and the same meaning, but in the mind it will be every different new, as creative content has a content and a unique display. It is a strange feature of imagination and dream gives originality and imaginative essence of existence. Heuristic potential of dreams is inexhaustible, while a person is motivated by the desire to create.

Keywords: dream, imagination, freedom, desire, heuristic potential.

Жукова А. И., кандидат философских наук, преподаватель кафедры философии, Харьковский национальный педагогический университет им. Г. С. Сковороды (Украина, Харьков), ffokdes@gmail.com

Мечта и творчество как свободное воплощение представлений

Проводится исследование мечты как творческого проявления человека. Создание мечты как оскорбление представление является уникальным творческим процессом, сопровождающееся мыслью о желании. Охарактеризовано, что свобода способствует выходу творческого воображения человека к мечтанию, к бесконечному миру представлений, влияющих на чувства и восприятие всего существующего мира. Свобода открывает сферы различных интерпретаций творческой деятельности. В статье исследовано, что у каждого человека мечта будет иметь одно и то же значение, но в сознании она будет у каждого по-разному новой, ведь творческое наполнение имеет собственное содержание и уникальное отображение. Это является удивительным свойством воображения, которое и наделяет мечту неповторимостью и образной сутью к существованию. Эвристический потенциал мечты неисчерпаемый, пока человек движим желанием творить.

Ключевые слова: мечта, воображение, свобода, желание, эвристический потенциал.

* * *

УДК 316.472.3+316.647.5(045)

Поліщук О. С.
кандидат філософських наук, доцент, доцент
кафедри суспільних дисциплін, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія
(Україна, Хмельницький), Prokurator2007@ukr.net

ТОЛЕРАНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ВЗАЄМОВІДНОСИН ІНДИВІД–КОЛЕКТИВ–СУСПІЛЬСТВО

Розглянуто окремі аспекти поняття “толерантність”. Встановлено, що у сучасних умовах формування колективної дії неможливе без такого феномену, як толерантність. Показано, що толерантність у системі суспільних взаємовідносин та конструюванні колективної дії виступає як цінність, інструмент, явище. Проаналізовано умови, за яких можливе виникнення колективної дії й толерантності. Однією з таких – є існування “Іншого”, який є необхідним до “Я” що спонукає до толерантних дій заради спільної мети чи подолання перешкоди у процесі її досягнення. Також визначено чинники, що сприяють формуванню колективної дії й толерантності. Доведено, що даний феномен є необхідним елементом у системі взаємовідносин, без нього неможливе конструювання колективної дії. З'ясовано, що сьогодні світоглядний плюралізм став реальністю життя: по-перше, виникли суперечності між різними соціальними групами й верствами населення; по-друге, з одного боку, полікультурність, суспільно-політична, релігійна диференціація українського соціокультурного простору постають як важливі характеристики його демократичності, як практичний вияв свободи, а з іншого – як фактор, що спричиняє деконсолідацію соціуму, породжує “вузлові точки” напруженості, конфронтаційні процеси в політичній, етніонаціональній, релігійній та інших сферах життєдіяльності суспільства. Все це є фактори, які руйнують колективну дію, і щоб цього уникнути, суспільство зобов'язане вибудувати взаємовідносини на ґрунті толерантності.

Ключові слова: індивід, суспільство, толерантність, колективна дія, взаємовідносини, соціальна група.

Високий рівень соціально-політичної напруженості у світі, небезпечні для існування людства явища (нескінченні війни і конфлікти, що набувають дедалі жорстокіших й безкомпромісних форм; уже охрещений “чужою XXI століття” тероризм; поширення в суспільстві всіляких фобій і схильність свідомості кожного окремого індивідуума до шкідливих стереотипів; природні та екологічні катаклізми; райдуга революцій у пострадянському просторі) спонукають науковців-суспільствознавців звернути увагу на такий складний феномен, як толерантність. Інтерес до цієї проблеми є характерним і цілком виправданим, оскільки процеси, що відбуваються сьогодні в українському суспільстві, Європі, призводять не лише до непорозуміння, але й до руйнації суспільних відносин. Протистояння, нетерпіння, небажання слухати і невміння чути, з одного боку, а з іншого – негативний прояв інформаційного суспільства: віртуалізація, міфологізація буття людини складають реальну загрозу втрати людиною людського, розколу суспільства, державної цілісності і національному суверенітету. Все це свідчить про руйнацію колективної дії на рівні національному, державному, континентальному. Тобто вона набирає форм локальної. У цьому випадку толерантність є однією з стрижневих проблем людини, суспільства, держави та їх ціннісних вимірів у процесі взаємовідносин.

Це не випадково, адже в історії суспільної думки давно існувала тенденція пошуку механізмів гармонізації соціальних відносин. Ця тенденція розвивалася переважно у руслі гуманістичних напрямів, які, на протиположні принципи насильства, непримиримості, ворожнечі й заперечення компромісу, пропонували ідею толерантності (від лат. Tolerantia – терпимість) у відносинах з усіма “іншими”, що відрізняються за індивідуальними чи груповими ознаками. І хоча нетерпимість неминуче супроводжувала економічні й політичні кризи в усіх країнах в усі часи, толерантність завжди залишалася універсальною загальнолюдською цінністю й основою для розвитку людських контактів на різних рівнях: у взаємовідносинах між окремими особистостями, між різними за організацією соціальними групами, між народами та державами.

Отже, важливість проблеми толерантності сьогодні дуже часто викликає спокусу теоретичного перевантаження. У зв'язку з цим ми окреслимо суть цього поняття для того, щоб краще зрозуміти його значення у колективній дії.

Метою даної статті є спроба привернути увагу до того, що толерантність є невід'ємною компонентою у формуванні колективної дії. Розумне й уміле використання цього інструмента у колективній дії являє собою цінність для соціальної науки й практики.

Завдання статті: 1) проаналізувати окремі підходи розуміння феномена “толерантність”; 2) показати значення толерантності як соціальної цінності у конструюванні колективної дії.

Особливе місце проблема толерантності посідає у філософських поглядах Конфуція, Лао-цзи, Аристотеля, Платона, Сократа, Августина, Фоми Аквінського, І. Канта, Г. Гегеля, В. Соловйова, М. Бердяєва, В. Зеньковського, в роздумах неотомістів Нібура, Тіллі-